

A híd, ami *összeköt*

Ünnepi tanulmányok
Kovács István 75. születésnapjára

1848-1849
és a magyar–lengyel kapcsolatok
története a XIX–XX. században

A HÍD, AMI ÖSSZEKÖT

Ünnepi tanulmányok
Kovács István 75. születésnapjára

1848–1849 és a magyar–lengyel kapcsolatok
története a XIX–XX. században

Szerkesztette: Seres Attila

MAGYAR NAPLÓ

Budapest, 2020

A kötet kiadását a Waclaw Felczak Alapítvány
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatása tette lehetővé

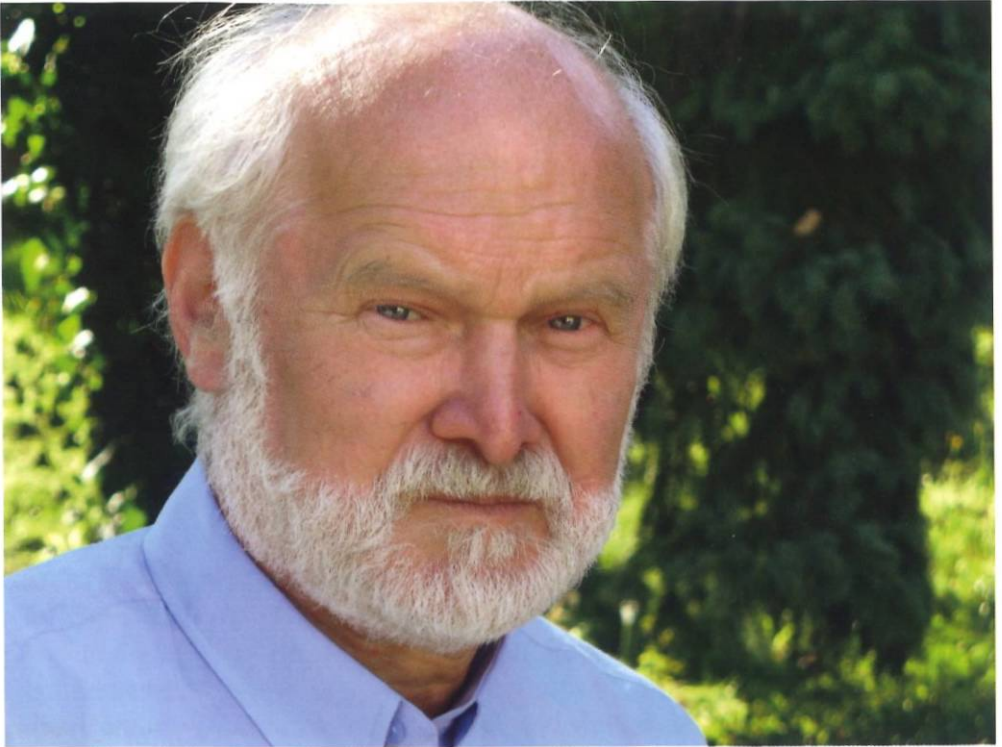

© A kötet szerzői, 2020

© Magyar Napló, 2020

Kovács István fényképét
Jernye János készítette

ISBN 978-963-541-012-5

Kongler's

TARTALOM

Kovács István köszöntése (<i>Hermann Róbert</i>)	9
<i>Kurucz György</i> : Egy tanulmányút állomásai. A keszthelyi Georgikon tanárai Sziléziában	19
<i>Kedves Gyula</i> : Dzsidaíkon fekete-sárga lobogó. A császári-királyi hadsereg ulánusai az 1848–1849-es szabadságharcban	37
<i>Csikány Tamás</i> : A székely határőrök és a forradalom	68
<i>Bona Gábor</i> : Görgei Artúr tábornok kísérete („testőrei”) 1849-ben	82
<i>Hermann Róbert</i> : Zámibelly Lajos honvéd ezredes emlékirata Henryk Dembiński fővezérségéről és a kápolnai csatáról	97
<i>Solymosi József</i> : Lázár Vilmos a Zemplén–Ung–Bereg megyei dandár élén (1849. április–május)	139
<i>Zakar Péter</i> : Kassai egyházmegyés papok az 1848–1849-es szabadságharcban	159
<i>Csorba László</i> : „Tökéletes hív és finom mű”. József Wysocki tábornok ismeretlen arcképéről	188
<i>Hóvári János – Szalai Lajos</i> : Fiala János 1899. évi levele Bem apó haláláról	201
<i>Tefner Zoltán</i> : A galíciai autonómia kiszélesítése 1867 után	245
<i>Ress Imre</i> : Nemzeti érdekérvényesítés háborús szövetségben. Tisza István a német főhadiszálláson 1914-ben	271
<i>Gerencsér Tibor</i> : „Legyen ez a szobor a világ előtt a magyarok felszabadításának symboluma!” A budapesti Bem-szobor története	298
<i>Seres Attila</i> : Egy elveszett kitüntetés nyomában. Márton Áron erdélyi katolikus püspök lengyel állami elismerésének kérdése 1939-ben	314
<i>Molnár Imre</i> : Esterházy János életének legfontosabb lengyel vonatkozásai	336
<i>Lagzi István</i> : Evakuáció vagy hazatérés? Politikai és lelkiismereti válság a magyarországi lengyel menekültek körében 1939–1941	364
<i>Mitrovits Miklós</i> : Az Aranycsapat lengyel szemmel. A magyar futball szerepe Lengyelországban az 1950-es években	381
<i>Tischler János</i> : 1966 – Egy fordulatos esztendő a magyar–lengyel politikai kapcsolatokban	407
<i>Lagzi Gábor</i> : A lengyel emigráns Jerzy Giedroyc és a „szabadság kis magyar körei”	427

<i>Pörös Géza</i> : Magasiskola. Két Wajda-film az 1970-es évekből	445
<i>Deák-Sárosi László</i> : Budakeszi srácok. Filmes adaptáció	480
<i>Kiss Gy. Csaba</i> : Wacław Felczak. Atyai barátunk emlékezetéhez	494
<i>Illés Pál Attila</i> : Új lengyel külpolitika a rendszerváltozás éveiben	510
Kovács István történeti, irodalomtörténeti és művelődéstörténeti szakmunkáinak válogatott bibliográfiája (Összeállította: <i>Dubniczky Zsolt</i>)	525
Kovács István önálló szépirodalmi köteteinek bibliográfiája (Összeállította: <i>Dubniczky Zsolt</i>)	559
Szerkesztői utószó (<i>Seres Attila</i>)	563
A kötet szerzői	567
Illusztrációk	569

KOVÁCS ISTVÁN KÖSZÖNTÉSE

„Ha nincs híd, nincs haza” – mondta Bem apó 1849. február 9-én, amikor végtelenen kimerült, leharcolt csapatait újabb rohamra biztatta Piskinél a császári királyi csapatok által megszállt fahíd visszavétele érdekében. S a csapatok hallgattak a biztatásra, az ellenséges sortűzek ellenére újra és újra nekilendültek, s estére elfoglalták a hidat. A piski ütközet fordulópont volt az erdélyi hadjáratban: a katasztrófa szélére sodródott erdélyi hadsereg újra támadni tudott, s visszanyerte a győzelem lehetőségébe vetett hitét.

Reményi József Tamás és Tarján Tamás kortárs írókról, költőkről összeállított, 1980-ban megjelent kislexikonjában a Kovács Istvánról szóló szócikkben az olvasható, hogy Kovács István: „a Budapestet Krakóval összekötő híd neve” (Reményi József Tamás – Tarján Tamás: *Írtok ti így?*). S valóban, ha a „hídember” megnevezés 2002, a nem túl jól sikerült Széchenyi-film elkészülte óta nem lenne foglalt, nevezhetnénk őt hídembernek. Igaz, ez a híd ma már nem „csupán” Krakót és Budapestet köti össze, hanem jó néhány más magyarországi, lengyelországi és erdélyi település között teremtett és teremt kapcsolatot.

Vannak olyan személyiségek, akik afféle egyszemélyes intézményt alkotnak. Életművük, tevékenységük, egyéniségük egy-egy vagy akár több területen is megkerülhetlenné teszi őket. Közéjük s köztük is a legrokonszenvesebbek közé tartozik Kovács István, költő, író, történész, kultúrdiplomata, akinek 75. születésnapja alkalmából barátai, tisztelői ezt a kötetet megírták és összeállították.

Kovács Istvánnal több mint három és fél évtizede ismerjük egymást. Ha jól emlékszem, először 1983 nyarán a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Osztályán találkoztunk. (Felesége, Rosonczy Ildikó akkortájt ott dolgozott, pontosabban, éppen gyermekgondozási segélyen volt, s bejött valamit elintézni István társaságában, jómagam pedig nyári munkán nyilvántartó kartonokat másoltam a leltárkönyvbe.) Ritka eset az, ha az ember valakit már az első pillantásra rokonszenvesnek talál; s még ritkább, ha ez a rokonszenv azt követően is megmarad – éveken, sőt, évtizedeken keresztül. Istvánnal így történt, s azt hiszem, ezt nevezik barátságunk. Barátságunk egyik kovásza, összetartó ereje kétségkívül a közös „szerelem”: az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc története iránti olthatatlan érdeklődés. Tegyük hozzá, hogy emellett már akkor úgy nézett ki, mint Bem apó, s ez önmagában figyelemre méltóvá tette őt – nem mindenkinek adatik meg, hogy kedvenc hőisére hasonlítson...

JÓZSEF SOLYMOSI

VILMOS LÁZÁR AS COMMANDER OF THE ZEMPLÉN- UNG-BEREG COUNTY BRIGADE (1849 APRIL-MAY)

Few of the military leaders of the 1848–1849 Hungarian War of Independence have had a modern scientific biography written about them; this is especially true of those military officers who were not the top commanders of the army, but rather served in the second or third line. The latter group includes Colonel *Vilmos Lázár*, who only took up the position of commander at the very end of the war, before which he had served as a commander, adjutant, later as a brigade and then a division commander. Little is known about his life and his activities during the war. Most people – if they know anything about him at all – remember that he was the only colonel to die as a martyr among the generals executed in Arad (today: Arad, Romania) on October 6, 1849. The study presents *Vilmos Lázár*'s career in the 1848–1849 period when he was first appointed commander of an independent company, forced to use his gained military experience in a more serious position than ever before.

KASSAI EGYHÁZMEGYÉS PAPOK AZ 1848–1849-ES SZABADSÁGHARCBAN

Előzmények

A kassai püspökséget – az egri püspökség felosztása következtében – 1804. március 23-án alapította I. Ferenc. Az új püspökség Abauj, Sáros és Zemplén vármegyék területén jött létre, gazdasági hátterét pedig nyolc birtok (hejcei, harsányi, sziráki, egresi, tizsakürti, keresztespüspöki, csapóközi és szentmáriai), továbbá Zemplén, Sáros és Eperjes szabad királyi városok tizede biztosította. Székvárosában, Kassán, a kincstár megvásárolta Sztáray Albert gróf házát, ahol a püspöki székház került kialakításra.¹

Az egyházmegyét a forradalmat megelőzően Ocskay Antal püspök irányította, aki karrierjét Egerben kezdte meg. Tehetséges növendékként 1814-től 1816-ig a bécsi Pazmaneumban is tanult.² 18 évesen először filozófiai, majd a bécsi Augustineumban folytatott tanulmányait követően teológiai doktorrá avatták. Karrierje gyorsan ívelt felfelé: 1823-tól udvari káplánként az Augustineum tanulmányi igazgatójaként dolgozott. 1826-tól a pesti egyetem teológiai karának tanára, 1827-től nagyváradi kanonok, majd 1832-ben helytartótanácsi tanácsos és bácsi címzetes püspök lett. 1838-ban nevezte ki az uralkodó kassai megyéspüspökké.³

Részt vett a egyes házasságok körül kibontakozó vitákban és az országgyűlés felsőtábláján is több ízben felszólalt. Különösen papsága teológiai ismereteit próbálta emelni, ennek érdekében nemcsak teológiai tételek kidolgozását vezette be, hanem a plébániai könyvtárak állapotát is igyekezett megnyugtatóan rendezni, e célnak rendelte alá a kerületi gyűléseket is. Támogatta egyházmegyéjében az úgynevezett „mértékletességi egyesületek” szervezését, amelyek

¹ *Szokoloszky Bertalan*: A százéves kassai püspökség. 1804–1904. Kassa, 1904. 1–5. A kutatás során nyújtott segítségéért Käfer Istvánnak tartozom köszönettel. (Zakar Péter).

² *Fazekas István*: A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951). Budapest, 2003. 352.

³ *Cyril Hišem*: Košické presbytérium (1804–2006). (Dejiny Košického arcibiskupstva VI.) [Prešov, 2006.] 184.

a túlságosan elterjedt pálinkaivás ellen léptek fel. 1848. szeptember 13-án Pesten, tüdőgyulladásban halt meg.⁴

Az egyházmegye az ország kevésbé jól ellátott egyházmegyéi közé tartozott. Ez az állítás igaz volt még az egyházmegye hat kanonokjára is, hiszen a káptalan összes évi tiszta jövedelme 10.253 forint (ft) 11 krajcárra rúgott (kr). Az egri érsekség⁵ által a kassai egyházmegye felállításától kezdve fizetett 4.000 forint azonban elértéktelenedett, mivel azt bécsi váltóban fizették ki. Az 1840-es évek közepétől kezdve a káptalan követelte, hogy a hozzájárulást pengő pénzben fizessék ki. Ráadásul a kassai káptalannak adományozott tisztaörsi birtokról 1848-ban kiderült, hogy az nem 83 és 1/4, hanem csak 67 telekből áll, így az egyházmegyének fizetett kártalanítás összege is csökkent.⁶

A segédlelkészek elégtelen ellátása a Helytartótanácsot is cselekvésre ösztönözte. A főkormányszék előterjesztésére V. Ferdinánd 1846. március 26-án kelt rendeletével „megengedni méltóztatott; miszerint a vallási pénztárból rendszeresített segédlelkészi illeték mely az eddigi 150 ftnyi járandóságból az illető Plébános részére kiszabott élelmi 90 ft levonván, 60 ftba megállapítva volt, ezen túl 100 ft-ra felemeltessék”, így az egyházmegye tizenöt káplánjának javult az ellátása.⁷

Az egyházmegye területén lakókat a forradalmat megelőzően éhínség sújtotta. Ján Andráscsik bártfai plébános 1847. december 31-én így összegezte tapasztalatait: „Íme, borzasztó éhségnek, melynek falukon háromszor borzasztóbb[ak] a nyomai, következménye. Fenti 514 halott majdnem kivétel nélkül az éhségnek áldozatjává lett. Éhségnek oka vala részint az elmúlt évi burgonya silány termése, részint pedig az uzsorás zsidó gabonábani egyedárossága, mely is a köznép butaságában és előljáróság vétkes közönbösség[én] és gondatlanságán épült. Mivel pedig a köznép az elmúlt két egymás után következő évben utolsó vagyonát élelmére elköltötte, azért ez ideén [sic! – Z. P.] földjének nagy részét marha és mag hiányában parlagban hagyni kénytelenítettett, a fő élelme pedig, a burgonya, ismét a mezőn elrohadt, ránk következő 1848-dik év hasonlóképpen éhséggel ölfő leend. Ismét jövődő hasonló szerencsétlenség elhárítá-

⁴ Szokolszky Bertalan: i. m. 60–73.

⁵ Az egri püspökséget az 1804-ben bekövetkezett felosztását követően érseki rangra emelték. Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae I.) München, 1973. 380–381.

⁶ Esztergomi Prímási Levéltár (EPL), Hám-akták 1848:55, 56.

⁷ Arcibiskupský archív v Košiciach (a továbbiakban: AACass – Archivum Archidioecesis Cassoviensis), Košické biskupstvo (a továbbiakban: KB) Spisy do r. 1882. Dioecesana 2. fasc. De defunctione et modificatione proventus Stolaris et Clericalis etc. 1846:1587.

sára a pálinkaégetés négy esztendőől óhajtott eltiltása és a közmagtárak megalapításának szüksége legszembetűnőbb.”⁸

A forradalom következményei

Ilyen szociális és társadalmi feszültségekkel terhes helyzetben robbantak ki az európai forradalmak. Ocskay Antal Pozsonyban, az országgyűlésen tiltakozott a bevett felekezetek teljes egyenjogúságát kimondó 1848:XX. törvénycikk ellen. A 2. § kapcsán a kassai püspök kifejtette, hogy „ily általános rendelethez nem járulhat, mely csak súrlódásokat idéz elő, s ezért a kath[olikus] egyház elveit, javait és jogait ily általános eszmének alá nem rendeli.”⁹ Az egyházmegye vezetése intézkedett arról, hogy a papság a népet 1848. április 5-én a király iránti tiszteletre, a béke és a törvényes rend megőrzésére szólítsa fel,¹⁰ majd április 25-re, V. Ferdinánd születésnapja alkalmából ünnepi szentmise tartását rendelték el.¹¹ 1848. május 4-én Eötvös József báró vallás- és közoktatási miniszter tudatta a kassai püspökkel az egyházpolitikai átalakulással együtt bekövetkező legfontosabb kormányzati változásokat:

„Hogy a Catholica magyar Egyház ügyeinek rendes kormányzata a közbejött változások által felakadást ne szenvedjen, Önt ezennel hivatalosan tudósítom, miszerint a Vallás és Közoktatási Minisztérium osztályai már felállítva lévén, mindazon tárgyakban, melyekben a Királyi Helytartótanács és Udvari Kancellária útján vették az egyházmegyei hatóságok felsőbb rendeleteiket, ezentúl a Vallás és Közoktatási Minisztérium által értesülendének. Mihez képest a Helytartótanács vagy a Királyi Kincstár pártolói jogától függött plebániákra, székes és társas egyházak kanonokságaira, az eddig gyakorlott püspöki kijelölés jogának fenntartása mellett úgy szinte más folyamodványi tárgyak-

⁸ Archív Rimskokatolickeho farského úradu Bardejov (a továbbiakban: ARFKU Bardejov), *Zsebráczky Géza: Historia Domus Bartfaensis* (gépirat). 27–28.

⁹ Religio és Nevelés, 1848. ápr. 13. 240.

¹⁰ AACass, KB Cancellaria dioeciesana Constitutiones, et Circulares Diaeciesanae vim observantiae in Dioecesi habentes cum actis statum externum dioeceseos pro perpetua memoria concernentibus. 1848. április 5. Nr. 501.

¹¹ AACass, KB Cancellaria dioeciesana Constitutiones, et Circulares Diaeciesanae vim observantiae in Dioecesi habentes cum actis statum externum dioeceseos pro perpetua memoria concernentibus. 1848. április 10. Nr. 526.

ban is, a Vallás és Közoktatási Minisztériumhoz Budára lesznek intézendők az egyházmegyei felterjesztések.¹²

Eötvös József miniszterként élénk levelezést folytatott a kassai püspökséggel. Május 10-én felszólította Ocskay Antalt, hogy minden eszközzel, „minden papjaival” hasson oda, hogy a nép kedélyét félreértés és rosszakarat ne zavarja, hogy hazafiúi kötelességeit gyakorolja, továbbá, hogy a törvényeknek és azok végrehajtóinak engedelmeskedjen. A minisztérium alapelve, hogy a szabadság nem egyes osztályok kiváltsága, hanem minden egyes „honfi” közös kincse. Utalt a szlovák nemzeti mozgalomra is, amikor a kérvények negatív hatásairól írt: „Mégsem hiányzanak félreértések, s itt-ott rossz akaratok sem, melyek egy részről a népkedély felzavarása, más részről mindenféle kérvények összehalmozása által a minisztériumnak már a megalakulás küszöbén, törekedtek pályáját megnehezíteni.”¹³

Május 22-én már Szemere Bertalan belügyminiszter két nappal korábban kelt rendeletét küldte meg az egyházmegyének. Eszerint a katonaság hadi lábra állítása és egyik helyséből másikba szállítása tetemes költségbe kerül. Ezért elrendelte, hogy: 1. A közcsend helyreállítására kivezényelt katonaság költségeit (szállítás, ellátás, napi díj) a vétkeseknek kell kifizetni. 2. Ha a vétkesek vagyona a károkat nem fedezi és a város vagy község is mulasztást követett el, akkor a lakosoknak kell fedezni a felmerülő kiadásokat. König János általános helynök június 17-én kibocsátotta a szükséges rendeleteket, amelyeket így a kassai egyházmegyében is kihirdettek a lelkészek, egyúttal a népet – az április 5-i rendelethez hasonlóan – békére és csendességre intették.¹⁴

Eötvös ennek kapcsán kifejtette, hogy „a közbátorság” sikeresebb védelme érdekében adták ki a rendeleteket. „Szigorúak, de olyanok az abban foglalt szabályok – folytatta a kultuszminiszter –, melyeknek megtartásától várhatni a több oldalról fenyegetett közbátorságnak fenntartását; mert ha a jó polgároknak aránytalanul nagyobb többsége éber figyelmet fordítand a rossz akaratúak mozgalmaira, s a kicsapongók törvény elleni merényeinél serény és érelyes föllépéssel ellenszegülend, a féktelenség vagy kitörni sem fog, vagy már kezdetében el kell a nagyobb erőttől nyomatnia. Minélfogva az egyházak főpásztorai a lelkészeknek tegyék szoros kötelességüké, a közlött rendeletnek tartalmát, szükségét, s az egyes polgárokra úgy, mint az egész hazára nézve üdvös

¹² AACass, KB Dioecisana, 2. fasc. De defunctione et modificatione proventus Stolaris et Clericalis. 1848:1265.

¹³ AACass, KB Dioecisana Circulares Litterae 1848:1023.

¹⁴ AACass, KB Dioecisana Circulares Litterae 1848:833.

következményeit a fönnbbi értelemben az egyházi szószékekről s a közéletbeni társalgásban híveiknek előadni, megmagyarázni, és szívékre kötni; mert abban van a társadalmi állapotnak kezessége, hogy a községnek rendszerető és munkás többsége minden egyes gonoszt közös ellenségnek tekintsen.¹⁵

Július 8-án Eötvös újabb levélben sürgette a kassai püspöknél a papság szerepvállalását „a testvéri béke” helyreállítása érdekében. „Felhívom tehát önöket a haza szent nevében újólaj és ismételve – írta –, hogy papjaik és alárendeltjeiknek szoros kötelességüké tegyék, miszerint a népet minden mellékes tekintetek nélkül felvilágosítani, a törvények rendeleteiről kellőleg értesíteni, s a testvériség, rend és béke szent ígéire oktatni soha meg ne szűnjenek. Hogy pedig a felelős kormánynak rendeletei is a haza minden polgárai előtt tudva legyenek, szükséges, és meghagyom, miként azokat a lelkészek az egyházi szószékéből alkalmlilag hirdessék, s a köznép felfogásához mért magyarázatokkal kísérve értelmezzék.”¹⁶

Július 25-én Ocskay Antal püspök is körlevélben fordult híveikhez és lényegében megismételte az április 5-én kelt felszólítása főbb pontjait. Emlékeztetett arra, hogy a kultuszminiszter július 8-án kelt, püspökökhöz intézett levele szerint rosszakaratú egyének a törvények ellen „ármányokat forralnak”. Felszólította papságát, hogy hazájuk java előmozdítása érdekében szolgáljanak, a nép békébe és csendességbe vetett hitét őrizték meg, bírják rá a népet a minisztérium rendeleteinek teljesítésére, és mindent tegyenek meg, hogy a közjót előmozdítsák és „a rosszakaratúak” gonoszságait megakadályozzák. Ebből a körlevélből is kitűnik, hogy a kassai egyházmegye vezetése a még nagyobb rossz (újabb forradalom, anarchia stb.) elkerülése érdekében támogatta a Batthyány-kormány erőfeszítéseit.¹⁷

Május végén megkezdődött az országgyűlési választásokra történő felkészülés. A választók összeírása Sáros megyében 27-én vette kezdetét, a választásokkal kapcsolatos információkat – a törvény előírásainak megfelelően – a szószékből is kihirdették. A határnap Zemplénben június 1-jére, Abaúj megyében 2-ára esett.¹⁸ A választási küzdelembe időnként a papság is bekapcsolódott. Hunyor Mihály homonnai plébános 1848 nyarán részt vett azokban a politikai

¹⁵ AACass, KB Cancellaria dioeclesana Constitutiones, et Circulares Diaeclesanae vim obseruantiae in Dioecesi habentes cum actis statum externum dioeclesanos pro perpetua memoria concernentibus. 1848. június 27. Nr. 833. Eredetije: AACass, KB Dioeclesana Circulares Litterae 1848:833.

¹⁶ AACass, KB Dioeclesana Circulares Litterae 1848:1023.

¹⁷ AACass, KB Dioeclesana Circulares Litterae 1848:1031.

¹⁸ AACass, KB Dioeclesana Circulares Litterae 1848: 714, 753.

csatározásokban, amelyek során az első népképviselési országgyűlésre választottak képviselőket. A mandátumot szerzett Luzsénszky János báróval szemben a plébános Zseltvay Mihályt támogatta, akinek személy szerint kortese is volt.¹⁹

A győztes párt a vesztes fél kortesének, Hunyor Mihálynak az eltávolítására is kísérletet tett. Gróf van Dernath Henrik és társai Ocskay Antal püspöktől kérték a plébános elmozdítását. Amiatt panaszkodtak, hogy „katolikus szent vallásunk” Homonnán súlyos károkat szenvedett a plébános miatt. Bűneit tételesen is felsorolták:

„Iör Magához csábítva több vidéki lelkész kartársait, hitszónoklatok helyett izgató és rágalmozó kortes beszédeket tartott...

2or Mint Gróf Csákyiné pénztárnoka és élelmiszerek kezelője, pénzzel, itallal és étellel csábította, és más pártoktól elcsalta a szavazókat...

3or Úrnapiját... megelőző éjszakán át... egy a legbotrányosabb s bűnper alatt lévő városi lakos házában, muzsika és dobszó mellett itatta és etette embereit. S e lélekvásárlás bűnét annyira vitte, hogy

4er A követválasztást megelőző éjjelen pártjabeli emberek egy részének a parochia és udvara szolgálván tanyául, itt a templommal szoros kapcsolatban álló e szent helyen, hol két évtől óta folyamatosan szónoklatok tartottak a mérséklet mellett, most feltört hordók, pálinka szesztől mámorosan dözsölő nép foglalta helyet, s e szent helyről vitettek ki a pálinkás hordók egy-egy lelkész kíséretében a különböző tanyákra reggelizéshez.

5ör A követválasztás napján, vagyis folyó hó [június] 24-én összecsdítvén a már nagyobb részt részeg szavazóit Gróf Csákyiné majorjába, azt többi kortes társaival ott is folytonosan itatta, úgyannyira, hogy déltájban, midőn a szavazás egész nyugalommal és rendben folytattatott, ezen pártnak italtól és biztató szavaktól felizgatott emberei kövel rakott tarisznyákkal rohantak által az ellenpárt és a szavazás helyére, ott kőzapor gyanánt hullatták a köveket, mások sövényből tört karókkal és zsindefedél darabokkal támadván meg a semmit nem gyanító nyugodt ellenpártot, számtalanokat, többeket halálosan megsebesítettek, több hiteles tanú állítása szerint Hunyor Mihály lelkész úr is láttatott a sokaságban bottal a kezében izgatva embereit.²⁰

König János püspöki helyettes a panasz beérkeztét követően, 1848. július 20-án vizsgálatot rendelt el az ügyben, s megbízta Árossy József gálszécsi alesperes-plébánost és Ráday József matyasóci plébánost és sztropkói alesperest,

¹⁹ Az 1848–1849. évi első népképviselési országgyűlés történeti almanachja. Szerkesztette: Pálmány Béla. Budapest, 2002. 520–522.

²⁰ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1848:1015.

hogy egy meghatározott napon vegyenek fel tanúvallomásokat az ügyben.²¹ A szentszéki vizsgálat végül tisztázta Hunyort a vádak alól, miután Homonnáról 147, a fliákból pedig 268 hívő ellennyilatkozatot nyújtott be a püspökségnek. Így Hunyort végül nem távolították el plébániájáról.²²

Június folyamán főként a katolikus petíció ügye foglalkoztatta a papságot,²³ amelynek célja a katolikus alapítványok egyházi kézben tartása volt a világiak támogatásával együtt, de az aláírásgyűjtés sikerességéről a kassai egyházmegyében nincs adatunk.²⁴ Augusztus elején megkezdődött a nemzeti zsinatra való felkészülés. A püspök által tárgyalásra bocsátott pontok között szerepelt a püspökök és kanonokok, illetve alesperesek kinevezése, az egyházmegyei alapok, a szerzetesrendek reformja, továbbá a moldvai katolikusok ügye.²⁵

Az egyházi fegyelem ugyanakkor augusztusra már erősen meglazult. A fiatal nagymihályi káplán, Tomanóczy Antal – akit 1847. augusztus 3-án szenteltek pappá –, összetűzésbe került plébánosával, Dolinay Pállal, aki 1848 augusztusában sokat panaszkodott rá, és áthelyezését javasolta előljáróinak. Liberalizmustól elragadtatott lelke – szölte a panaszos levele – semmit sem akar tudni az egyházi törvényekről, az Isten által rendelt előjárókról, az alárendeltségi viszonyokról, hanem mindenáron emancipálni akarja magát. Előnyben részesítette lelkében a katonai szellemet az egyházi szellemmel szemben. A haza ellenségeivel lehetségesnek tartotta a dicső harcot és plébánosát is illetlen kifejezésekkel sértegette. Az egyházmegye vezetése erre Tomanóczyt erőteljesen megintette és figyelmeztette, hogy az egyházkormányzat az isteni kinyilatkoztatáson alapul, a plébánost pedig a káplán javulásának reményében türelemre kérték.²⁶ Az intés ezúttal hatott: a renitens káplán megjelent plébánosa előtt és kijelentette, hogy a jövőben mindig szent hivatása szerint akar eljárni. Amit plébánosának mondott, azt visszavonta, és megígérte, hogy előljáróinak engedelmeskedni fog.²⁷

²¹ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1848:1015.

²² AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1848:1132.

²³ Csorba László: A vallásalap „jogi természete”. Az egyházi vagyon problémája a polgári átalakulás korának Magyarországon 1782–1918. Budapest, 1999. 54–71.

²⁴ AACass, KB Index ActorumOfficii Dioecesanis Cassoviensis pro Anno 1848 adornatus Nr. 793.

²⁵ AACass, KB Index ActorumOfficii Dioecesanis Cassoviensis pro Anno 1848 adornatus Nr. 1064, 1154.

²⁶ Dolinay Mihály König Jánosnak. Nagymihály, 1848. aug. 6. AACass, Personalien Tomanóczy Antal 1848:1172.

²⁷ Dolinay Mihály König Jánosnak. Nagymihály, 1848. aug. 6. AACass, Personalien Tomanóczy Antal 1848:1204.

Szintén az egyházfegyelem lazulásáról tanúskodik Prámer Alajos kassai szentszéki jegyző munkája, amelynek már a címe is sokatmondó: „Üdvös és czélszerű é a káptalanokat eltörölni és ezek helyett egyházmegyénként presbyteriumi tanácsot alakítani?” A szerző – hasonlóan számos kortársához – a katolikus egyház befolyásának csökkenésére, a társadalom érzékelhető elvilágiasodására reformmal, demokratizálással akart válaszolni, ettől remélve a kiábrándult hívők visszatérését az egyházba. Kossuth Lajoshoz hasonlóan úgy látta, hogy a világi abszolútizmus megszüntetésének feltétele az egyházi abszolútizmus megszüntetése. Tételmondata így hangzott: „Valamint tehát az egyháziaknak, mint egyháziaknak, s mint honpolgároknak; úgy a haza minden néven nevezendő öszves polgárainak érdekében fekszik közremunkálni: hogy az egyházunkba becsúszott abszolútizmus helyébe a hajdani püspöki s presbiteri kormány helyeztessék vissza.”²⁸

Lehetetlennek tartotta, hogy Jézus, „az emberiség jótevője”, aki életét adta az emberekért, „az emberi jogok hirdetője, az eléggé nem méltányolt emberi méltóság visszaállítója” abszolútizmust akart volna egyházába bevezetni.²⁹ A presbiteri tanács képviseleti alapon ülne össze, a megyei zsinat pedig negyedévenként, nyilvánosan, magyar nyelven ülésezne, amelyen minden pap szavazati joggal venne részt. Végső következtetése szerint: „A szabadság, egyenlőség s testvériség bázisára fektetett egyházmegyei kormányzat, melyet püspök presbitériumával kezel, s a törvényesen tartandó megyei s nemzeti zsinatok üdvöt hozandanak egyházunkra.”³⁰

Prámer munkájának jelentőségét mutatja, hogy Vezerle Gáspár harsányi plébános 1849-ben egy cáfolatot tett közzé vele kapcsolatban. Vezerle kétségeit fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy az egyházfegyelmi szabályok lazítása híveket szerezne a katolikus egyháznak. Tagadta Prámer azon tételét is, miszerint a világi abszolútizmus oka az egyházi abszolútizmus. Szerinte káptalanok évszázadokon keresztül működtek az egyház javára, ezért megszüntetésük nem lenne üdvös. A zsinatokon sem lenne czélszerű minden papnak szavazati jogot adni, ugyanis a tapasztalattal együtt nő a klerikusok bölcsessége is. Élesen kritizálta Prámernek azt a tételét, hogy ha a papság nem választhat képviselőket a nemzeti zsinatra, akkor meg fogja tagadni előljáróinak az engedelmességét.³¹

²⁸ *Prámer Alajos*: Üdvös és czélszerű é A káptalanokat eltörölni és ezek helyett egyházmegyénként presbyteriumi tanácsot alakítani? Kassa, 1848. 6.

²⁹ Uo. 8–29.

³⁰ Uo. 29–39.

³¹ Uo. 33–67. *Vezerle Gáspár*: Válasz n. t. Prámer Alajos kassai szentszéki aljegyző úrnak, a káptalanok eltörlését indítványozó rőpiratára. Eger, 1849. 1–33.

1849-ben Sumph Antal tállyai káplánra panaszkodott plébánosa, aki szerint beosztotta önhatalmúlag átköltözött Rátkára, semmibe vette plébánosi joghatóságát, felhagyott az anyakönyvek vezetésével, az isteni szolgálatot elhanyagolta és teljesen liberális. Ezért kérte káplánja elmozdítását.³² Az egyházmegye vezetése megfeddte az engedetlen káplánt, de 1851-ben már kinevezték felsővadászi plébánosnak.³³

A szlovják kérdés

A kassai egyházmegye észak-déli tengelyének megfelelően etnikai szempontból a déli részeken magyar, északon és az egyházmegye középső részén viszont többségében szlovák származású hívők éltek. Jelentős számban laktak még német nemzetiségű lakosok is az egyházmegye területén. Felső-Magyarország keleti megyéiben a szlovák lakosság identitása, nemzeti hovatartozása jó másfél évszázada komoly viták forrása. A domborzati viszonyok elszigetelték ezt a területet a szlovák nemzeti mozgalom központjától. Az újságíró és politikus Milan Hodža a későbbiekben úgy látta, hogy a szlovákoknak is van „elnyomott öccsük”, Macedóniájuk, „ahol szlovák testvérünk mindenféle védelem, tanács, hűséges intelligencia nélkül él, a szolgabírók és az ostoba szavak kénye-kedvének van kitéve”.³⁴ A magasabb állású szlovák családok a XIX. században beépülhettek abba az úri világba, amely a közéletet meghatározta. Az úri közönség sajátos keveréknyelvet használt, amire az egyházmegye szlovák papjainál, például Ján Andráscsiknál is találunk példát. Az északkeleti vármegyék nyelve és identitása erősen eltért a nyugatiaktól. Az itteni lakosság „slovjak”-nak nevezte magát, a katolikusok is általánosan használták a biblikus cseh nyelvet, és határozottan elleneztek Lúdvít Štúr nyelvi reformját. A Felföld keleti megyéinek szlovák értelmiségije közölték Ján Kollárral, ha nem maradhat az ószlovák irodalmi nyelv, akkor inkább sárosi nyelvjárásban adják ki könyveiket. 1844-ben Andráscsik is sárosi nyelvjárásban írta meg híres művét, a *Šenk palenčni-t* („Pálinkás kocsmát”).³⁵

³² AACass, KB Cancellaria dioecisana Protocollum anni 1849i. Nr. 702.

³³ Cyril Hišem: i. m. 2006. 232.

³⁴ Ábrahám Barna: A szlovákság történelmi törésvonalai: konfesszionalizmus és regionalizmus. In: Hungaro-szlovakológia. Szerkesztette: Illés Pál Attila. Budapest, 2007. 186–187.

³⁵ Uo. 187–188.

A szlovák nemzeti mozgalom vezetői a márciusi forradalmat követően maguk is megfogalmazták követeléseiket. Törekvéseiket nemcsak a magyar kormány és a vármegyék ellenállása nehezítette, hanem támogatottságuk szerény volta is. A szlovák nemzetiségű telkes jobbágyok az úrbéri viszonyok eltörlését elégedetten fogadták, a nemzeti mozgalmat szervező egyházi és világi értelmiség pedig megosztott volt. A nemzeti mozgalomban meghatározó szerepet játszó evangélikus lelkészeket és értelmiségieket a katolikus vidékeken bizalmatlanul fogadták, külső hatalom támogatására pedig nem számíthattak. A magyar–szlovák ellentétek gyökerei a reformkorba nyúltak vissza, amikor a szlovák kultúra terjesztése érdekében létrejött a „Tatrin” nevű egyesület.³⁶ Kezdetben a szlovák nemzeti mozgalom vezetői főként nyelvi követelésekkel léptek fel, de 1848 májusában már a szlovákság nemzetként való elismerését, egyenjogúsítását, nemzetenként felállítandó országgyűléseket és általános választójogot kértek. A magyar politikusok a külön parlamenti testületekben a feudális jogban megtestesülő elkülönülést, rosszabb esetben szeparatizmust vagy pánszlávizmust láttak, és meg voltak győződve arról, hogy a jogegyenlőség és a polgári átalakulás semmissé teszi a nemzeti ellentéteket. Amikor ez nem következett be, a mozgalom vezetői ellen körözést adtak ki.³⁷

Jonás Záborský, a szlovák irodalom jelentős alakja, 1845-ben került a kassai székesegyházba német káplánnak. Plébánosát, König Jánost önéletírásában szlovákgyűlölő embernek bélyegezte, aki sokszor megkeserítette életét és a káplánok közül mindig az utolsó helyet biztosította neki az asztalánál. 1848 tavaszán Záborský aktívan bekapcsolódott a forradalmi átalakulásba. Március végén, április elején petíciót szerkesztett és aláírásokat gyűjtött a szlovák nyelv használata érdekében. „Mit kívánhatnánk már kevesebbet – írta –, mint azt, hogy életben hagyjanak bennünket, hogy népünk természetes eszközt leljen a maga művelődésére, hogy alkalma legyen nem csak nyelvének elvesztésére, hanem ismeretére is; hogy jövőendő irányítói gondoskodjanak nyelvének alaposabb ismeretéről, hogy a hatóság a nép számára érthető nyelven beszéljen, hogy a népünk merhesse használni azt a nyelvet, amit ismer; hogy azok, akik idegen nyelvet kényszerülnek tanulni, ahhoz a természetes anyanyelv eszközeivel vezessenek”.³⁸ Záborskýnak szerepe volt az 1848. május 10-i szlovák követelések

³⁶ Demmel József: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, 2009. 41–72.

³⁷ Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. I. köt. A kérdés története. Budapest, 1937. 1–187.

³⁸ Daniel Rapant: Sloveské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel druhy. Povstanie septembrové. II/3. Turčiansky Sv. Martin, 1947. 369.

összeállításában is. Kassán nemzetőri szolgálatot látott el, és ő volt a magyar kormány hivatalos lapjának, a *Közlönynek* a szlovák fordítója. Szlovák petíciók birtoklása miatt 1848 őszen letartóztatták, és a Kassán bíróság elé állították.³⁹

Az eljárás ugyan Teofil Noszák kisszebeni és Ján Rány hernádvécsi evangélikus lelkész ellen folyt pánszláv kiáltványok birtoklása és terjesztése miatt, de utóbbi kapcsolatban volt a kassai német káplánnal is. Kihallgatása során Záborský semmilyen érdemi információt nem közölt a hatóságokkal a nála talált szlovák kérvényekkel kapcsolatban. November 25-én König János püspöki helynök és kassai plébános kérte káplánja szabadon bocsátását. A vádlott pap pedig a bírósághoz fordult, egészségi állapotára és ártatlanságára hivatkozva, mondván, hogy egy kérvény miatt nem lehet elítélni senkit. A bíróság szerint „a bujtogatási és lázítási tény eddig nem bizonyodván be”, az ügyet a rendes bíróságnak adták át.⁴⁰

Mivel Franz Schlik császári-királyi altábornagy hadteste közeledett Kassa felé, Záborskýt november 25-én óvadék ellenében szabadon bocsátották.⁴¹ Egyik életrajzírója az 1848. novemberi tapasztalataira vezeti vissza, hogy később nem volt hajlandó nyilvánosan fogadni a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjét.⁴² Mások arra hívták föl a figyelmet, hogy a vád alaptalanságát az is bizonyítja, hogy amikor Štúr az önkénteseivel Kassára érkezett, és meglátogatta Záborskýt, akkor ő semmit sem ígért a szlovák felkelőknek, és nem támogatta őket. Štúr akkor haraggal vált el a kassai német káplántól.⁴³ A szlovák értelmiség megosztottságát tehát jól demonstrálja az evangélikus Štúr és a katolikussá lett Záborský sikertelen kassai találkozója 1849. február 24-én, amelyet ma is emléktábla örökít meg a helyszínen. Štúr nagyra becsülte a katolikus pap tevékenységét a mértékletességi egyesületek megalapítása kapcsán, a nyelvharcban azonban szembekerültek egymással, azonkívül Záborský egyáltalán nem bízott a Habsburgokban.⁴⁴

³⁹ Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Redaktor: *Július Pašteka*. Nitra, 2000. 1501–1504.

⁴⁰ *Daniel Rapant*: i. m. 381–391.

⁴¹ *Daniel Rapant*: Sloveské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Povstanie septembrové. II/1. Turčiansky Sv. Martin, 1950. 310.

⁴² *Peter Zubko*: Kňaz nie každodenný. Jonás Záborský v službe Košickej diecézy. Bratislava, 2013. 26.

⁴³ *Július Botto*: Jonáš Záborský. Nákres životopisný. Turčiansky Sv. Martin, 1912. 28–29.

⁴⁴ *A szakirodalom többnyire febr. 24-re teszi a találkozót. Peter Zubko*: i. m. 26. *Štefan Eliáš* szerint viszont márc. 3-án volt a találkozó. *Štefan Eliáš*: Dejiny Košic v dátach. 3. diel/B. Novovek 1711–1849. Košice, 2014. 584. Štúr levelét Záborský-hoz a mértékletességi egyesü-

Štúr szállást kért a kassai plébánián, amit König plébános csak vonakodva teljesített. Éjfélután Záborský egy intéssel szobájába hívta a vendéget, és mentetözött, hogy csak plébánosa adhat neki szállást. Záborský naplója szerint kölcsönösen kifejtették gondolataikat, ámbár mindegyikük megmaradt a maga véleménye mellett. Záborský szerint szlovákok Magyarország leverését segítve polgárilag sokat veszítenek, nemzetileg pedig nem nyernek semmit, mivel a győztes osztrákok vagy meghagyják a magyar nyelvet, vagy mindenkire rákényszerítik a németet. Štúr ezzel szemben úgy vélte, hogy a kormánynak, ha eddig mostohán bánt is a szlovákokkal, most a szlávság mellé kell borulnia, hiszen a magyar, az olasz és a német is elárulta. Štúr három napot töltött a plébánián, de a plébános egyszer sem hívta meg asztalához, amit pedig minden katonatiszttal megtett. Így magának kellett főznie és ennie szobácskájában.⁴⁵

Az 1848. szeptemberi válság kapcsán a kassai egyházmegyében is köröztették Batthyány Lajos 1848. szeptember 19-én kelt felhívását az újoncok mihamarabbi kiállítására érdekében.⁴⁶ Másnap a miniszterelnök külön levélben szólította fel a kassai káptalant, intézkedjék, hogy a lelkészeket keresztül mindenkit világosítsanak fel, „aki tévutakon jár”. Elrendelte, hogy az egyházi és világi hatóságok hirdessék ki előző nap kelt rendeletét. Rámutatott arra, hogy a magyar nemzet szívesen osztozik jogban és jólétben „a hazabeli más ajkúakkal”, de méltán várja el, hogy azok is teljesítsék polgári kötelességüket. „Most a hazát és trónt, saját létünket biztosítani önfönntartás parancsolta legelső föladatunk” – fejezte be levelét a miniszterelnök. Október 1-jén König János káptalani helynök elrendelte a felhívás köröztetését és kihirdetését egyházmegyéjében.⁴⁷

A szabadságharc forгатagában

1848. szeptember 11-én a budai ferences kolostorban meghalt Ocskay Antal kassai püspök.⁴⁸ A káptalan szeptember 22-én körlevélben tudatta főpásztor

letekről (Pozsony, 1844. nov. 20.) közli: *Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Válogatta, a jegyzeteket és a bevezetőt írta: Demmel József. Budapest, 2011. 513–514.*

⁴⁵ *Jonás Záborský: Dva dni v Chujave. Bratislava, 1974. 200–202.*

⁴⁶ A felhívást közli Gróf Batthyány Lajos Miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. Sajtó alá rendezte: Urbán Aladár. II. köt. Budapest, 1999. 1449–1451.

⁴⁷ AACass, KB Dioeciesana Circulares Litterae 1848:1272.

⁴⁸ *Cyril Hišem: i. m. 184.*

halálát, és ugyanazon a napon König Jánost választották káptalani helynök-ké,⁴⁹ aki 1850. október 6-ig irányította az egyházmegyét.⁵⁰

Szögyényi Imre Zemplén megyei alispán szeptember elején jelentette be az önkéntes mozgó nemzetőrség Sárospatakon való összevonását. Árossy József gálszécsi alesperes erre megkérdezte az egyházmegye vezetőjét, hogy megtartás-e a táborba vonuló lelkészek javadalmát, vagy töltsék be másokkal. Szeptember 10-én König azt válaszolta, hogy akik nem fognak fegyvert (mivel az egyházi törvények tiltották a felszentelt papok fegyverfogását), azok javadalmát nem kell betölteni.⁵¹ Zemplén megye vezetői azonban elégedetlenek voltak a papság szerepvállalásával, így szeptember 25-i bizottmányi ülésükön bepanaszolták a vallás és közoktatási minisztériumnál a kassai egyházmegyét. Mint írták, a törvényhatóság mindent megtesz az önkéntes mozgó nemzetőrség megszervezése érdekében. Hivatalnokaik visszatérését közhatározattal biztosították, és szeptember 22-én a miniszterelnökhöz fordultak, hogy ezt a magukat felajánló tanítók és lelkészek is megtehessek. Megdöbbenéssel értesültek arról, hogy a kassai püspökhelyettes a folyamodó plébánosokkal az alespereseken keresztül tudatta, hogy az ilyenek álláshelyeit nyomban be fogja tölteni.⁵²

Szász Károly államtitkár erre október 2-án a miniszterelnök nevében megfeddte a kassai egyházmegyét. Rámutatott, hogy Zemplén megye felírása szerint a haza védelmére magukat „önként felajánló lelkészek és oskolatanítók” irányában olyan intézkedést tett a püspökség, ami sem „a haza jelenlegi veszélyes körülményeivel”, sem a miniszteri rendeletekkel nem egyeztethető össze. Utasította a káptalani helynököt, hogy a lelkészek és iskolatanítók állásait, míg azok a hazát védik, tartsa fenn. König János október 7-én felháborodott hangú levélben utasította vissza a vádat. Mellékelte a gálszécsi espereshez, Árossy Józsefhez intézett levelét, amelyből az is kitűnt, hogy a lelkészeket a csend és a béke megtartására kötelezte. Fájlalta, hogy a megye a honvédelmi erő kiállításának megakadályozásával vádolta. Rámutatott, hogy „a táborba menés végett” eddig egy lelkész vagy tanító sem jelentkezett nála, így az engedélyt senkitől sem tagadta meg, és így senki állását nem nyilváníthatta üresedésben lévőknek. Eleget tett kötelességének akkor – folytatta –, amikor szeptember

⁴⁹ AA Cass, KB Index Actorum Officii Dioecesanis Cassoviensis pro Anno 1848 adornatus Nr. 1239, 1241.

⁵⁰ *Cyril Hišem*: i. m. 139.

⁵¹ AACass, KB Cancellaria dioecesana Circulares litterae 1848:1213.

⁵² AACass, KB Cancellaria dioecesana Circulares litterae 1848:1295; Szokolszky Bertalan szerint König a káplánokat elengedte volna, a plébánosokat azonban a nagy paphiányra való tekintettel nem. *Szokolszky Bertalan*: i. m. 76–77.

27-én, 1253. sz. körlevelében „a béke helyreállításáért közimákat rendelvén, a kormányom alatti megyei papságot oda utasítottam, hogy a népet vagyona, sőt élete áldozatával eszközlendő Hazánk védelmére lelkesíteni kötelességének ösmerje”. Végül kinyilvánította, ha valaki jelenti magát nála „a táborba menés végett”, akkor annak állását fenn fogja tartani.⁵³

König állta a szavát. Amikor Abaúj megye „honvédi bizottmányától” 1848 decemberében arról értesült, hogy a december 4-én Bártfa felé vezényelt seregnek egy katolikus tábori lelkésze sincs, azonnal intézkedett. December 7-én kelt levele szerint a „Bártfára kiindított megyebeli nemzetőrökhöz történendő lelkész kinevezése iránt a tisztelt honvédi bizottmánynak f[olyó] év s hó 5-én 651. szám alatt kelt, és csak ma vett hivatalos levele nyomán van szerencsém a tisztelt honvédi bizottmányt arról értesíteni: hogy a nevezett nemzetőrökhöz lelkészül Máczy Imre urat, a helybeli akadémia aligazgatóját neveztem légyen ki, s rendeltetéséhez teendő szállíttatása iránt a kellő intézkedés megtételét kérem.”⁵⁴

Máczyt a kassai császári-királyi hadbíróóság 1850. március 4-én purifikálta,⁵⁵ mondván, hogy semmilyen módon nem vett részt a szabadságharcban.⁵⁶ Ennek ellenére, amikor 1855-ben Fábry Ignác kassai püspök sóvári esperessé akarta kinevezni, az osztrák hatóságok tiltakoztak személye ellen. A kormányzóság átirata szerint Máczy 1848–1849-ben részt vett a kassai akadémia hallgatóinak fellázításában, nyilvános szónoklatokat tartott a császári kormány ellen,⁵⁷ Kassa környékén is prédikált, tábori lelkész volt, részt vett a megyegyűléseken, ahol a forradalmi kormányt támogatta. Jelenleg az ókonzervatívokhoz csatlakozott, akik elégedetlenek az ország politikai berendezkedésével. Így kérdéses, hogy az állásával egybekötött népiskolák felügyeletét nyugodt szívvel rá lehet-e bízni?⁵⁸ Fábry István kassai püspök azonban a hadbíróóság felmentő ítéletére hivatkozva kinevezte Máczyt esperesnek.⁵⁹

Máczy mellett több kassai egyházmegyes pap is teljesített tábori lelkészi szolgálatot, például az Abaúj megyei nemzetőrségben Jergencz Ferenc.⁶⁰ A nemzetőrségben hivatalosan nem rendszeresítették tábori lelkészi állást, de a nem-

⁵³ AACass, KB Cancellaria dioecisana Circulares litterae 1848:1295.

⁵⁴ AACass, KB Personalien Máczy Imre 1848:1600.

⁵⁵ Purifikálta: igazolta, azaz tisztázta a vádak alól (Z. P.).

⁵⁶ AACass, KB Personalien Máczy Imre 1850:875.

⁵⁷ *Szokolszky Bertalan*: i. m. 76.

⁵⁸ AACass, KB Personalien Máczy Imre 1855:1804.

⁵⁹ AACass, KB Personalien Máczy Imre 1850:1942.

⁶⁰ *Korponay János*: Abaúj vármegye monographiája. Kassa, 1866-1870. I. köt. 146.

zetőrök, akik tisztjeikről századosig maguk dönthettek, gyakran tábori lelkészt is választottak, akinek ugyan nem volt katonai rangja, de a tisztek között tartották számon. Semsey Ferdinándnak az Országos Nemzetőrseregi Haditanácshoz intézett, 1848. július 4-én Bártfán kelt jelentéséből tudjuk, hogy a helybeli nemzetőrség tisztválasztására két fordulóban került sor, és a nemzetőrök Ján Andráscsik bártfai plébánost hadlelkészükké választották.⁶¹ A bártfai nemzetőrség 1848. június 9-én, ünnepélyes keretek között tette le az esküt az új alkotmányra.⁶²

A honvédségben három kassai egyházmegyes lelkész szolgált. Kocsiss János a forradalom kitörése előtt ezredével együtt Galíciában állomásozott. 1846. október 31-én kelt jellemzése szerint németül, magyarul, szlávul (szlovákul), latinul és lengyel nyelven is beszélt, évi 414 forint zsoldot kapott, megfelelő képességekkel és képzettséggel rendelkezett. Nagyon jó volt az erkölcsi magaviselete és példamutató az életmódja. Hivatását buzgón és beosztásához méltón gyakorolta. A betegekkel és sebesültekkel szemben igen tevékenyen és gondosan járt el, az ifjúság vallásoktatására nem nyílt lehetősége, de prédikálásban nagy jártasságot és buzgóságot tanúsított, az anyakönyveket pedig az előírásoknak megfelelően vezette.⁶³

A magyar kormány sürgetésére a 34. sorjalogezred két zászlóalja 1848 szeptemberének második felében Magyarországra érkezett, míg a 3. zászlóalj eleve Magyarországon állomásozott. Az ezred toborzási központja Kassán volt, Kocsiss János is ideérkezett Galíciából.⁶⁴ 1849. február 8-án már a tábori püspökség érdeklődött a Haditanácsnál, hogy mi legyen Kocsiss Jánossal, a feloszlatott 34. serezzred lelkészével, aki még mindig Kassán tartózkodott. Ha nem vett részt a felkelésben – írta Johann Michael Leonhard tábori püspök –, akkor kérdéses, hogy mi legyen vele: alkalmazzák más állomáshelyen tábori lelkészként vagy bocsássák el a hadseregből? Eddig viseleti jegyzéke szerint közmegelegedésre szolgált – zárta sorait a főpap.⁶⁵

⁶¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), 1848/49-i minisztériumi levéltár Országos Nemzetőrseregi Haditanács (H 92) 8. d. 1848:2946.

⁶² ARFKU Bardejov, *Zsebráczy Géza*: *Historia Domus Bartfaensis* (gépírat). 28.

⁶³ Österreichischen Staatsarchiv Kriegsarchiv (ÖStA KA), Personalien, Conduite Liste der Militär-Geistlichkeit 1846–1859. K. k. Feldsuperiorat im Königreiche Galizien. Conduite Liste für das Militär Jahr 1846. Lemberg, 1846. október 31. Nr. 316. A kassai egyházmegye tábori papjairól részletesen lásd: *Zakar Péter*: *A kassai egyházmegye tábori papjai 1848–49-ben*. Századok 148. (2014) 726–746.

⁶⁴ *Barczy Zoltán – Somogyi Győző*: *A szabadságharc hadserege*. Budapest, [1986.] 19.

⁶⁵ ÖStA KA, Archiv des Apostolischen Feldvikariates (AAF) Litterae commercii Kt. 123. 1849:896.

Görgei csapatai 1849. február 9-én érkeztek Kassára, majd 14-én a folytatóndó hadjárat sikeréért ünnepi szentmisén vettek részt.⁶⁶ Ezt követően, Görgei Artúr tábornok Kocsiss Jánost 1849. február 18-án kinevezte „a kassai katonai kórház és növelde” ideiglenes lelkészévé.⁶⁷ 1849. május 10-én Kocsiss jelentést tett a magyarországi Hadügyminisztériumnak tartózkodási helyéről és feladatairól.⁶⁸ Válaszul május 22-én Klapka György ideiglenes hadügyminiszter megerősítette Kocsisst korábbi állásában, és elrendelte a kinevezés megjelentetését a kormány hivatalos lapjában, a *Közlönyben*.⁶⁹ 1849. október elején, a szabadságharc leverését követően a tokaji, illetve a tarcali plébániát szerette volna megkapni, de nem járt sikerrel.⁷⁰

Kocsiss János 1849. október 27-én purifikációja érdekében a kassai császári-királyi hadbírószékhez fordult. A kassai császári-királyi térparancsnokság 1849. december 3-án kelt levelében megerősítette Kocsiss vallomását, amely szerint nem játszott szerepet a szabadságharcban, kiemelve, hogy a lázadó Széll József honvéd őrnagy utasítást adott Kocsissnak Schlik bevonulását megelőzően, hogy csatlakozzon ezredéhez, de ő erre nem volt hajlandó.⁷¹ Így aztán a hadbírószék 1849. december 22-én arra az álláspontra helyezkedett, hogy Kocsiss János nem vett részt a forradalomban, hiszen a budai tábori főlelkései hivatal utasítására tartózkodott Kassán, ahol a helyőrségi kórházban, illetve ezrede nevelőintézetében látott el lelkései feladatokat. Hónapokon át beteg volt, így a vád, hogy csatlakozott a forradalmi párthoz, csak feltételezésen alapult, mivel ő több, e párthoz tartozó személlyel beszélő viszonyban volt. Kocsisst tehát közsvényes jobb lába és hallgatása (nem vallotta be, hogy a forradalmi hadügyminisztériumhoz fordult) megmentette a felelősségre vonástól. A kassai hadbírószék

⁶⁶ *Johannes Plath*: Kaschauer Chronik. Ausführliche Geschichte der königlichen Freistadt Kaschau seit ihrem Ursprungs des 7. Jahrhunderts Kaiser Heraclius Zeitepoche (610–641) bis zum Programme der feierlichen Begrüssung des ersten Locomotivs im Kaschauer Bahnhofe. Kaschau, 1860. 251; *Tutkó József*: Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve. Kassa, 1861. 188.

⁶⁷ MNL OL, 1848/49-i minisztériumi levéltár. Hadügyminisztérium, általános iratok (H 75) 1849:15923.

⁶⁸ MNL OL, H 75 Iktatókönyv 1849:14628.

⁶⁹ *Közlöny*, 1849. máj. 24. 423.

⁷⁰ AACass, KB Cancellaria dioecisana Protocollum anni 1849i. Nr. 762.

⁷¹ Hadtörténelmi Levéltár (HL), Abszolútizmuskori iratok, Kassai császári-királyi hadbírószék 1849–902. 413–414. fol.

határozata szerint 1848–1849-ben mindvégig kötelességtudóan viselkedett és nem vett részt a felkelésben.⁷²

A másik tábori lelkész, Prámer Alajos röpiratát, amely az egyház átalakításáról szólt, fentebb már érintettük. 1849. február 9-én a császári csapatok kiűri-tették Kassát és másnap már Görgei Artúr tábornok és Klapka György ezredes csapatai vehették fel a kapcsolatot ugyanott. Az Aulich-hadosztály katonái február 13-án vonultak be a városba. Prámer Alajost Görgei nevezte ki tábori papnak a VII. hadtest Aulich-hadosztályához február 1-jétől számítandó ranggal és illetménnyel.⁷³ Ezt követően azonnal el kellett foglalnia állomáshelyét. Az egyházmegye nevében König János káptalani helynök február 16-án adta meg a szolgálathoz szükséges felhatalmazást, miután Mednyánszky Cézár tábori főpap értesítette a püspökséget a kinevezésről.⁷⁴

Szolgálatával kapcsolatban csak néhány adatra sikerült találnunk az 1848–49. *Történelmi Lapok* című folyóiratban. Eszerint Prámer a szabadságharcot követően fájó szívvel beszélt el, hogy egy halálraítélt ifjú hadnagy agyonlövésénél kellett lelkészi szolgálatot teljesítenie és a kivégzés után a legénységhez buzdító beszédet intéznie, hogy lássák, miszerint „a tiszt is halállal bűnhődik, ha hazája iránti kötelességét nem teljesíti.”⁷⁵ Az isaszegi csata (1849. április 6.) után Gödöllőn Prámer Alajos mondta a tábori hálaadó nagymisét, amit Kossuth Lajos is végighallgatott. 1849. június 28-án, a győri ütközetet követően, a súlyosan sebesült Kossuth Sándor alezredessel és Matolay Viktor századossal együtt utoljára hagyta el Győrt.⁷⁶

1849. szeptember 2-án, a szabadságharcot követően már ismét alkalmazást kért egyházmegyéjében. König János helynöknek többek között a következőket írta: „A Görgei vezérlete alatt állott magyar tábor a túlnyomó erejű orosz sereg által, s egyéb körülmények miatt lefegyvereztetvén, s feloszlattatván, s így a tábori lelkészeti állomás, melynek a VII. hadtest egyik hadosztálya melletti elfoglalására Főtisztelendő káptalani helyettes úr [folyó] évi Február hó 16-án 139. hivatalos jegyzőkönyvi szám alatt kelt, s másolatban ide mellékelt rendeletében nekem engedélyt adni méltóztatott, megszüntetvén, ezen egy-

⁷² HL, Abszolutizmuskori iratok, Kassai császári-királyi hadbíróság 1849–902. Kocsiss János purifikációs iratai. Kassa, 1849. okt. 29. 420–421. fol.

⁷³ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 139.

⁷⁴ König János Prámer Alajosnak. [Kassa,] 1849. febr. 16. AACass, Personalia cleri dioecesiani. Prámer Alajos 1849:139 (latin, mellette Görgei napiparancsának hitelesített német példánya). Vö.: AACass, Cancellaria Dioecesana Protocollum Anni 1849i. Nr. 139.

⁷⁵ 1848–49. Történelmi Lapok. 1894. júl. 15. 131.

⁷⁶ Uo.

házi megyébe, Tisza-Tokaj városába, mint különben is szülőföldemre, s testvéreim lakhelyére minden kellékekkel ellátott úti levél mellett visszatértem, jövődő alkalmaztatásomig itt maradandó.⁷⁷

König válaszában kifejtette, hogy Prámer szolgálata valóban hasznos lett volna az egyházmegye számára, ha röpiratával a káptalanról szóló egyházi tanítást nem zavarta volna össze. Ezzel kapcsolatban vizsgálatot indítottak ellene, ezért jelenleg nem kaphat alkalmazást az egyházmegyében. Prámer először szóban, majd írásban is bocsánatot kért a káptalantól 1848-ban megjelent munkája miatt,⁷⁸ továbbá visszavonta korábbi nézeteit és ezt a nyilatkozatát a *Religio* című lapban is közzé tette. Eszerint „az 1848. évben megjelent röpiratja kiadását megbánván, azon röpiratban a Jézus anyaszentegyháza és hitágazatai szerinti rendszere és kormányzási formája elleni állításait visszahúzza.”⁷⁹ Ezt követően nevezték csak ki Sátoraljaújhelyre, Vitéz Vince mellé káplánnak.⁸⁰

A korábban plébánosával összevesző Tomanóczy Antal nagymihályi káplán 1849. április 12-én a hadügyminisztériumhoz fordult és kérte, alkalmazzák Lázár Vilmos őrnagy hadosztályánál tábori lelkésznek.⁸¹ Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminiszter április 26-án nevezte ki a IX. hadtesthez, egyúttal felszólította, hogy siessen mielőbb Kassára állomását elfoglalni.⁸² Május 8-án megkapta az illetékes egyházi főhatóságtól az engedélyt, hogy tábori lelkészként szolgálhasson.⁸³ Az iktatókönyvek honvédelelkeszként írt levelei közül csak egy kivonatát őrizték meg: 1849. június 6-án egyik tisztársával illetménye és pótlékai iránt érdeklődött. Ezen túlmenően csak annyit tudunk róla, hogy a IX. hadtest egyik dandárjában szolgált.⁸⁴

1849. november 1-jén kelt levelében Tomanóczy elpanaszolta, hogy már hat hete elbocsátották a magyar hadseregből, de még mindig nem nyert egyházmegyei

⁷⁷ Prámer Alajos König Jánosnak. Tokaj, 1849. szept. 2. AACass, Personalia cleri dioecesiani. Prámer Alajos 1849:691.

⁷⁸ Prámer Alajos a kassai káptalannak. Nádas, 1850. júl. 31. AACass, Personalia cleri dioecesiani. Prámer Alajos 1850:1318.

⁷⁹ Prámer Alajos Kunszt Józsefnek. Nádas, 1851. febr. 16. AACass, Personalia cleri dioecesiani. Prámer Alajos 1851:229.

⁸⁰ [A kassai püspökség] Prámer Alajosnak. [Kassa,] 1851. ápr. 7. AACass, Personalia cleri dioecesiani. Prámer Alajos 1851:545.

⁸¹ MNL OL, H 75 Iktatókönyv 10. köt. 1849:10323.

⁸² Vidasics Ede Tomanóczy Antalnak. Debrecen, 1849. ápr. 27. MNL OL, H 75 1849:11863; Közöny 2. (1849. ápr. 29.) 338.

⁸³ AACass, KB Cancellaria dioeciesana Protocollum anni 1849i. Nr. 369.

⁸⁴ MNL OL, H 75 Iktatókönyv 13. k. 1849:19515.

gyei alkalmazást.⁸⁵ Válaszul november 10-én kinevezték parnói káplánnak.⁸⁶ 1850 januárjának végén Szirmay József felkérte, hogy legyen fiának nevelője, s mivel január végén megkapta az engedélyt, ettől kezdve nevelőként működött.⁸⁷ 1851. július 31-én Darócra rendelték káplánnak, de hamarosan ismét visszatért korábbi hivatásához,⁸⁸ mivel az egyik helybeli birtokos, Szinnyey Félix, gyermekei nevelőjének szemelte ki.⁸⁹

Számos kassai egyházmegyés pap jelentkezett a honvédségbe tábori lelkésznek, akiket helyhiány miatt nem vettek fel. Közéjük tartozott Blaskó Antal bodrogkeresztúri káplán is, aki 1849 júniusában kelt folyamodványában arra hivatkozott, hogy „hazaíúi kötelességének” mint pap, de mint polgár is megfelelt, hiszen lelkesítette a katonákat a kassai ütközetben,⁹⁰ amiben több kassai egyházmegyés káplán vett részt. Zboray Mihály tállyai plébános jelentése szerint Héricz Ferenc olaszliszkai, Kapossy Menyhért erdőbényei, Justus János tarcali és Blaskó Antal bodrogkeresztúri káplánok mindegyike csatlakozott a magyar csapatokhoz,⁹¹ akiket 1849. március 7-én a kassai szentszék elé idéztek. Közülük csak Blaskó, Héricz és Justus jelent meg az egyházi bíróság előtt és egyenként hitet tettek amellett, hogy őket a forradalmi terror erőszakkal kényszerítette, hogy 1849. január 2-án a Dargó-hegyen tábori lelkészi minőségben megjelenjenek, de amint lehetőség kínálkozott, azonnal visszatértek állomáshelyükre. A szentszék rosszállva ezen kiszállásukat, megróttá őket, mivel – noha kényszerítették őket –, nem lett volna szabad eltávozniuk, és büntetésül kevésbé jelentős állomáshelyekre helyezte át őket. Igaz, amikor 1850-ben a császári hatóságok érdeklődtek a forradalom alatti tevékenységükről, a szentszéki eljárásra hivatkozva a püspökség elutasította az adatok kiszolgáltatását.⁹²

⁸⁵ Tomanóczy Antal König Jánosnak. Alsókörtvélyes, 1849. nov. 1. AACass, Personalien Tomanóczy Antal 1849:871.

⁸⁶ A helynökség Tomanóczy Antalnak. [Kassa,] 1849. nov. 10. AACass, Personalien Tomanóczy Antal 1849:907.

⁸⁷ Tomanóczy Antal König Jánosnak. Parnó, 1850. jan. 25. AACass, Personalien Tomanóczy Antal 1850:178.

⁸⁸ [A Kassai Püspökség] Tomanóczy Antalnak. [Kassa,] 1851. júl. 31. AACass, Personalien Tomanóczy Antal 1851:1023.

⁸⁹ Szinnyey Félix Kunszt Józsefnek. Szinyeújfalu, 1852. febr. 2. AACass, Personalien Tomanóczy Antal 1852:216.

⁹⁰ MNL OL, H 75 1849:23084.

⁹¹ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 114.

⁹² AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1850:892.

1849. április végén kért tábori lelkészi állást Gallé János kisszebeni,⁹³ illetve Hrisovszky János boldogkőváraljai segédlelkész is, aki beadványa szerint erőt és tehetséget érzett arra, hogy másokat lelkesítsen. Utóbbi Mednyánszky Cézár tábori főpap pártfogásáért esedezett, sikertelenül.⁹⁴ 1849 tavaszán kérte a hadlelkészek közé felvételét a kassai ütközetben szintén részt vett Justus János tarcali segédlelkész.⁹⁵ Ugyanezen okból kifolyólag terjesztette fel 1849. június 6-án Luzsénszky Pál kormánybiztos Majláth Mihály richvaldi adminisztrátor kérelmét, aki korábban a nádasdi plébániára is szeretne volna magát áthelyeztetni.⁹⁶

„Alól írt” – kezdte Majláth – „hazaifüi legszentebb kötelességem lelkiisméretes teljesítése érzetében bátor vagyok Tisztelet Hadügyminisztériumhoz tábori lelkészi állomás elnyerhetése végett mély tisztelettel folyamodni, annál is inkább; minthogy azáltal a határszéli ellenséges indulatú nép és bármikor berohanandó ellenség dühének legnagyobb mértékben kitétetve lettem.”⁹⁷

1848. december 11-én, a győztes budaméri ütközetet követően Schlik altábornagy csapatai bevonultak Kassára, ahol a Szent Erzsébet dómban december 17-én ünnepi szentmisét mutattak be I. Ferenc József tiszteletére.⁹⁸ 1849. január 18-án pedig az egyházmegye vezetése nevében König János általános helynök intézett körlevelet papjaihoz, amely szerint a pártütők kis csoportja veszélybe sodorta a hazát, de Isten segítségével a császári hadsereg már az ország fővárosát is felszabadította. Egyúttal utasította őket, hogy híveiket a Habsburg-ház iránti hűségre ösztönözzék, továbbá buzgón teljesítsék a császári rendeleteket, könyörögjenek az Istenhez a császári hadsereg győzelméért és I. Ferenc József áldásos uralkodásáért.⁹⁹ 1849 telén egyébként tömegesen tartóztattak le olyan kassai egyházmegyes papokat, akik a szabadságharcot támogatták. Beziák János miszlókai és Berta János hernádpetri plébánosok Schlik kellemetlen „vendégszeretet”-ét élvezték. Rajtuk kívül táborba szállt még Brogly Miklós tállyai,¹⁰⁰

⁹³ MNL OL, H 75 1849:11689 (Iktatókönyv 10. k.). Hišem szerint csak 1850-ben szentelték, de az előbb idézett forrás miatt ez nem valószínű. *Cyrl Hišem*: i. m. 76.

⁹⁴ MNL OL, H 75 1849:20972.

⁹⁵ MNL OL, H 75 1849: 5658 (Iktatókönyv 9. köt.), 1849:8377 (Iktatókönyv 10. köt.).

⁹⁶ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 300.

⁹⁷ MNL OL, H 75 1849:18269.

⁹⁸ *Štefan Eliáš*: i. m. 583.

⁹⁹ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 42.

¹⁰⁰ *Szokolszky Bertalan*: i. m. 76.

Héricz Ferenc olaszliszkai,¹⁰¹ Halkóczy János alsómislyei,¹⁰² és Somogyi József sátoraljaújhelyi káplán is.¹⁰³ Halkóczyt König János káptalani helynök szabadította ki fogságából, miután Kassán a városi börtönbe zárták.¹⁰⁴ Kapossy Menyhért erdőbényei káplán, aki novemberben elhagyta állomáshelyét, majd az önkéntesekkel együtt részt vett a kassai ütközetben, beállt a honvédek közé. König János helynök szerint fegyverrel is harcolt,¹⁰⁵ Bona Gábor kutatásai alapján azonban számvevő hadnagyként szolgált.¹⁰⁶

1849. február elején az egyházmegye megkapta Hám János kinevezett primás Ferenc Józsefet támogató körlevelét és Alfred zu Windisch-Grätz rendeleteit, amelyeket kihirdettek az egyházmegyében.¹⁰⁷ Február 9-én – amint arra már utaltunk – Schlik altábornagy csapatai kiürítették Kassát, és másnap a honvédek bevonultak a városba. Márciusban az egyházmegye vezetése az Abaúj megyei magyar kormányhoz hű alispán kérdésére, miért adtak ki körlevelet Ferenc József mellett, azzal védekezett, hogy azt Schlik parancsára tették.¹⁰⁸ 1849 áprilisában hurbanista¹⁰⁹ felkelők vonultak be Bártfára. 12-én jelentette Gallé Antal esperes König János káptalani helynöknek, hogy folyó hó 9-éről 10-ére virradóra a császári katonaság Galíciába hurcolta a Kossuth-pártiakat, köztük Ján Andráscsik bártfai plébánost is.¹¹⁰

Käfer István egy szellemes megjegyzése szerint „a szlovák nemzetnek nem könnyű elviselni, hogy a Kárpát-medence minden régiója és minden népe közül a szlovákok és a magyarok hasonlítanak legjobban egymásra. Művelődésük,

¹⁰¹ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1850:892.

¹⁰² *Ambrus József*: Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma. Szerkesztette: Ambrus József. Nagyikinda, 1892. 61–62.

¹⁰³ *Szokoloszy Bertalan*: i. m. 76.

¹⁰⁴ *Ambrus József*: i. m. 61–62.

¹⁰⁵ EPL, Scitovszky-akták 1437. sz. csomag. König János Scitovszky Jánosnak. Kassa, 1850. márc. 25. d. sz.

¹⁰⁶ *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. II. köt. Budapest, 1998. 171.

¹⁰⁷ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 112.

¹⁰⁸ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 242.

¹⁰⁹ Hurban, Jozef Ludovit Miloslav evangélikus lelkész, író, politikus által toborzott szlovák felkelők, akik a császári-királyi hadsereg alárendeltségében működtek.

¹¹⁰ AACass, KB Personalien Ján Andráscsik 1849:355; Imrich Sedlák szerint 1849. máj. 5-től nov. 7-ig volt fogságban. *Imrich Sedlák*: Ján Andraščík. Košice, 1965. 31. Drobniak is májusra teszi Andráscsik elhurcolását, de ez Gallé Antalnak e jegyzetben idézett jelentése szerint tévedés. *Gabriel Drobniak*: ThDr. Ján Andraščík: kňaz, učiteľ a buditeľ ľudu. Kapušany, 2003. 31.

történelmük sokszor azonos, nemegyszer a személyek is.”¹¹¹ Ezen első pillan-
tásra meghökkentő állítás igazolására aligha lehetne jobb példát keresni, mint
éppen Ján Andráscsikot.¹¹² A *Közlöny* egyik kassai levelezője szerint: „A bártfai
lelkes plebanust, Andráscsikot elfogták és Galíciába küldték, mert a nála volt
polyákokat arra akarta venni, hogy álljanak a szabadságért harcoló magya-
rokhoz, mert a schwarzgelb zászló alatt örökké csak a zsarnokság zsoldosai
maradnak.”¹¹³ A plébánián mintegy 70 szlovák felkelőt helyeztek el. Amikor
a vendégek a szolgálókkal szemben erőszakosan kezdtek viselkedni, a plébános
meg akarta védeni őket. Akkor hangzott el a hurbanisták fenyegetése: „čekaj
pssa krew, pomness ti nas!” [„Várjál ebadta, megemlegetsz te még minket!”]¹¹⁴
A hadbírótság végül nem ítélte el a bártfai plébánost.¹¹⁵ Gallé Antal bártfai al-
esperes és lófalui plébános 1849. október 21-én jelentette a püspökségnek, hogy
Ján Andráscsik, akit a tarnowi hadbírótság elbocsátását igazoló irattal látott el,
október 19-én hazaérkezett Bártfára.¹¹⁶

1849 áprilisában Luzsénszky Pál kormánybiztos arról értesítette az egyház-
megyét, hogy a radácsi plébánost, aki a népet a magyar kormány ellen uszít-
totta, le kell tartóztatni.¹¹⁷ Hasonló sorsra jutott Krasnyánszky András kakas-
falvi, Marczinyi János jernyei, Horray József dobói és Urbanovi István fricsi
plébános is.¹¹⁸ Májusban a vármegyék elrendelték – a kormánnyal együtt –
a függetlenségi nyilatkozat kihirdetését, ami az egyházmegyében a papság
bevonásával megtörtént. Luzsénszky a szeminárium épületét lefoglalta kato-
nai célokra, ami ellen az egyházmegye tiltakozott a kultuszminisztériumnál.
A hónap végén már az orosz beavatkozás ellen szervezett országos böjt és
keresztes hadjárat kihirdetése volt a lelkészek feladata.¹¹⁹ Június közepén az
egyházmegyének még be kellett küldenie hűségnyilatkozatát Magyarország
függetlenségének kimondása kapcsán, de szeptemberben már Scitovszky János

¹¹¹ *Käfer István*: Magyar szlovákságismeret. Budapest, 2012. 125.

¹¹² Részletes életrajzát lásd: *Zakar Péter*: Adalékok a felföldi mértékletességi egyesületek tör-
ténéhez. Ján Andráscsik szlovák katolikus pap élete. Századok, 149. (2015) 1211–1246.

¹¹³ *Daniel Rapant*: Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel tretí. Bra-
tislava, 1958. 358.

¹¹⁴ *Gabriel Drobnik*: i. m. 34. Drobnik is elismeri, hogy Andráscsik rokonszenvezett a ma-
gyar forradalommal. Lásd: uo. 37.

¹¹⁵ AACass, KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:857.

¹¹⁶ AACass, KB Personalien Ján Sepitko 1849:356.

¹¹⁷ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 279.

¹¹⁸ *Meszlényi Antal*: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Budapest, 1928.
204–205.

¹¹⁹ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 386, 388, 396, 438.

esztergomi érsek rendeletére minden plébánián hálaadó misét kellett mondani az osztrákok győzelme és a béke helyreállítása örömeire.¹²⁰

Megtorlás

1849 nyarán vetették fogságba a császári hatóságok Gurkay József kisszebeni káplánt hazafias tartalmú prédikációi miatt. Az egyházmegye vezetése Semsey Albert császári biztostól kérte szabadon bocsátását, de nem lehetett sokáig fogságban, mert 1850-ben már héthársi (Lipany) adminisztrátor volt.¹²¹

A szabadságharc leverését követően több kassai egyházmegyes papot is hadbírószám elé állítottak.¹²² 1849 decemberében három lelkészt ítéltek el Kassán illegális toborzás miatt: Hrabár István (1810–1873), podheringi¹²³ születésű, 38 éves, görögkatolikus tokaji papot, hegyaljai alesperest; Lacsny Vince (1816–1889), mádi születésű, 33 éves, római katolikus monoki plébánost; és Dudás Lajos, sátoraljaújhelyi születésű 29 éves, raskai református lelkészt. Letartóztatásukra a kassai császári-királyi adóügyi hivatal 1849. november 25-én kelt átírata miatt került sor, amely gerillák toborzását vetette szemükre. A vádirat szerint 1849 áprilisában a Boronkay Albert Zemplén vármegye teljhatalmú biztos utasítására felállítandó gerillacsapat számára Hrabár 44, Lacsny 18, Dudás pedig 4 egyént toborzott, akiket a megyeszékhelyre küldtek. Erről írásban tettek jelentést, és ezek az iratok a hadbírószám kezébe kerültek.¹²⁴

Hrabár és Lacsny az akkoriban dúló terrorizmussal védekeztek, de Anton Maier százados-hadbíró szerint semmit sem tettek a toborzási parancs kijátszására, így védekezésüket nem fogadta el. „Egyébként az is közismert – folytatta a hadbíró –, hogy a magyarországi lelkészek nem kényszer hatására, hanem sokkal inkább szabad akaratukból váltak a felkelés eszközeivé, és hogy híveikre gyakorolt befolyásukkal a tudatlan nép körében a forradalmat elősegítették és támogatták”. Maier százados szerint a vádlottakat lelkészi hivataluktól történő elmozdításuk mellett kétéves várbörtönnel kell büntetni. A javaslatot

¹²⁰ AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 456, 730.

¹²¹ *Cyrl Hišem*: i. m. 84–85.

¹²² A kassai császári-királyi hadbírószágon elítélt papokról lásd: *Zakar Péter*: Katolikus papok és protestáns lelkészek a kassai cs. kir. hadbírószám előtt 1849 és 1854 között. *Hadtörténelmi Közlemények*, 132. (2019) 179–204.

¹²³ Podhering ma Munkács része (Ukrajna).

¹²⁴ HL, Abszolutizmuskori iratok, Kassai császári-királyi hadbírószám 1849–1850/4431. 673–668. fol.

december 5-én a hadbíróóság tagjai megszavazták, másnap pedig már meg is erősítették az ítéletet.¹²⁵

Lacsny – akit az ítélet következtében a kassai szentszék megfosztott plébániájától¹²⁶ –, egy ideig Munkácson raboskodott, de már Haynau bukását követően, 1850-ben kegyelmet kapott.¹²⁷ 1851. március 1-jén rendelték Hernádkércsre lelkésznek,¹²⁸ két évvel később a Helytartóság meg akarta akadályozni, hogy ugyanott plébánoshelyettes lehessen, de végül – kivételesen – jóváhagyták alkalmazását.¹²⁹

A szabadságharc feltétlen híve volt Hunyor Mihály homonnai plébános, aki 1848 nyarán a választási kampányból is derekasan kivette a részét. Schlik altábornagy parancsára Hunyort már 1849. január 28-án (vagy 29-én) elfogták a császári hatóságok, de február 10-én – miután a császári csapatok elhagyták Kassát – kiszabadult fogságából.¹³⁰ Politikai elvei továbbra sem változtak, így 1849 júniusában elmenekült az osztrák csapatok elől és a parádi gyógyfürdőben húzta meg magát.¹³¹ 1850 február-márciusában szentszéki vizsgálat indult ellene. Ekkor azzal védekezett, hogy 1849 januárjában a szószékről kellett felolvasnia és magyaráznia kiáltványokat, hiszen erre a helynek is utasította, és akkor ott nem állomásoztak császári csapatok. A legsúlyosabb vád, ami felmerül ellene, hogy híveit elhagyta és négy héten át távol volt plébániájától. Ő májbetegségére és arra hivatkozott, hogy a vikárius engedélye alapján kezelte magát a közeli szobranci fürdőben.¹³²

1850 tavaszán a császári hatóságok ismét letartóztatták és Kassára hurcolták. Jelinek Antal alesperes szerint azért, mert zászlót szentelt, és mert a szószékről beszédeket tartott az ellenséges osztrákok és az orosz „tűrannosz” ellen.¹³³ A kassai császári hadbíróóság a püspökségtől kért vele és hasonló hely-

¹²⁵ HL, Abszolutizmuskori iratok, Kassai császári-királyi hadbíróóság 1849–1850/4431. 668–675. fol. Az ítélet megjelent a hivatalos lapban is. Magyar Hírlap, 1850. febr. 14. 323.

¹²⁶ AACass, KB Personalien Lacsny Vince 1850:428.

¹²⁷ *Hermann Egyed*: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében. Gödöllő, 1932. 92, 100.; *Lehoczky Tivadar*: Munkács város új monográfiája. Munkács, 1907. 273.

¹²⁸ AACass, KB Personalien. Personalia Fassionis personales cleri dioecesis Cassoviensis 1853. Districtus Szikszoiensis, név szerint.

¹²⁹ AACass, KB Personalien Lacsny Vince 1853:640.és

¹³⁰ AACass, KB Homonna acta parochiae 1804–1882. 1849:167.

¹³¹ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1850:503.

¹³² AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1850:390.

¹³³ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1850:579.

zetben lévő társaival kapcsolatban terhelő adatokat, azonban nem kapott érdemi választ.¹³⁴

Ennek ellenére Hunyort 1852-ben hadbíróság elé állították. Azzal vádolták, hogy buzgón állt a forradalom rendelkezésére és a lázadó kormány valamennyi rendeletét kihirdette a szószekről. A Galíciából dezertált 8. (Coburg) huszárezred katonáit barátságosan fogadta, megvendégelte és az ellenség elleni harcra buzdította, emellett egyházközségét a törvényes kormány ellen hangolta és megsértette Zsófia főhercegnőt is. A „lázadóknak” felszerelést és élelmiszert szállított, továbbá részt vett a népfelkelés felfegyverzésében is. Kapcsolatban állt a forradalmi kormánnyal, katonákat toborzott, a szószekről kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot, a népfelkelést szervezte és úgy nyilatkozott, hogy kezében a kereszttel ő is velük tart.¹³⁵

E vádakát eskü alatt 21 tanú erősítette meg. Hunyor vallomásában nagyrészt vitatta a vádakát, azt állította, hogy nem rokonszenvezett a forradalommal, ezért olyan kevéssé vett részt benne, amennyire csak lehetett. Tagadta például, hogy Boronkay Albert Zemplén vármegyei teljes hatalmú biztostól 2.500 forintot kapott volna gabona vásárlására. Amikor felolvasták előtte sajátkezü levelét, amelyben Boronkaynak kötelezettséget vállalt arra, hogy az újoncok hátralévő felét is kiállítja, azt válaszolta, hogy csak hazafias kötelességének tett eleget. A vádlott vallomását is tanúk erősítették meg, így felségsértésben való részvétele kérdésessé vált.¹³⁶

Az ellentmondásos tanúvallomások megmentették az életét. A hadbíró, mivel nem látta bizonyítottnak a felségárulást, fegyveres felkelés támogatása miatt tíz éves, vasban eltöltendő várfogságot, továbbá a kincstárnak okozott károk megtérítését javasolta, amit a hadbíróság 1852. április 14-én elfogadott. Az ítéletet augusztus 6-án jóváhagyták, egyúttal kétéves, vas nélküli várfogságra enyhítették,¹³⁷ aminek folyományaként az 1852. szeptember 17-én tartott szentszéki ülésen megfosztották javadalmától. ¹³⁸ Homonna városa megpróbált közbenjárni érte, csakúgy, mint Fábry Ignác kassai megyéspüspök. Hunyor maga is köszöntötte őt beiktatása alkalmából a Josephstadtban, 1852. december 26-án

¹³⁴ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1850:892. *Hermann Egyed*: A magyar katolikus papság i. m. 70.

¹³⁵ HL, Abszolutizmuskori iratok, Kassai császári-királyi hadbíróság. 1852:1223. 639–644. fol.

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ HL, Abszolutizmuskori iratok, Kassai császári-királyi hadbíróság. 1852:1223. 645–647. fol.

¹³⁸ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1852:1380.

kelt levelében.¹³⁹ 1853. február 19-én 30 forint támogatást kért tőle, amit hamarosan kiutaltatott a számára.¹⁴⁰

1853. július 22-én Hunyor köszönetet mondott a püspök támogatásáért, és mint írta, szabadulása jövő év március 3-ra van kitűzve, addig türelemmel és keresztény belenyugvással fogja hátralévő büntetési idejét letölteni. Egyúttal reményét fejezte ki, hogy szabadulása után az uralkodó hűséges alattvalója és a kassai egyházmegye hasznos tagja lesz.¹⁴¹ 1854. március 11-én már ismét Kassán tartózkodott, püspöke Palásthy Pál spirituális kezei alá küldte bűnbánatra, majd feloldozták az irregularitás¹⁴² alól.¹⁴³ Ezt követően tanítóként dolgozott Adolf Gottesmann császári századosnál Bereg megyében, majd 1855 augusztusában visszatért az egyházmegyei szolgálatba.¹⁴⁴

Noha König János káptalani helynök szerint 1850-ben csak Lacsny és Hunyor állt hadbírótság előtt, Szokolszky Bertalan egyháztörténész kutatásai alapján ez a névsor még kiegészíthető Horváth Imre, Máczy Imre és Szepesházy Ede nevével is. Máczy Imrét, a kassai királyi akadémia aligazgatóját – Kocsiss Jánoshoz hasonlóan – purifikálta a hadbírótság.¹⁴⁵ Horváth Imre kassai magyar káplán 1848–1849-ben hazafias beszédeket tartott, 1849. április 28-án ünnepi szentmisét mondott a trónfosztás örömeire, amelynek kezdeményezték kinyomtatását, sőt a szószékről kihirdette a függetlenségi nyilatkozatot is. 1852 nyarán, Ferenc József magyarországi utazása kapcsán beszüntették ellene az eljárást és amnesztiában részesítették.¹⁴⁶ Magyar érzelmei miatt jelentették fel Szepesházy Ede kisszebeni plébánost, aki már 1849 januárjában fogságban volt, később kiszabadult, de júliusban Semsey Albert császári biztosnak újra szemet szűrte a tevékenysége.¹⁴⁷ Az egyházmegyei bíróság őt is kánoni büntetéssel sújtotta.¹⁴⁸

¹³⁹ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1853:496.

¹⁴⁰ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1853:1158.

¹⁴¹ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1853:1427.

¹⁴² Irregularitas (lat.), azaz szabálytalanság: az egyházi rend felvételének vagy gyakorlásának akadálya.

¹⁴³ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1854:506, 637.

¹⁴⁴ AACass, KB Personalien Hunyor Mihály 1855:1176.

¹⁴⁵ AACass, KB Personalien Máczy Imre 1867:877.

¹⁴⁶ *Hermann Egyed*: A magyar katolikus papság i. m. 69.

¹⁴⁷ *Steier Lajos*: A tót nemzetiségi kérdés 1848/49-ben. I. köt. A kérdés története. Budapest, 1937. 625. AACass, KB Protocollum Anni 1849i. Nr. 57, 605.

¹⁴⁸ *Szokolszky Bertalan*: i. m. 76, 78.

Összefoglalás

A kassai egyházmegye papsága megosztott volt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc megítélésében. A Batthyány-kormány intézkedéseit az egyházmegyében kihirdették, de a vármegyékkel már ekkor voltak kisebb súrlódások. A polgári átalakulás következtében lazult a papság fegyelme, és néhányan reformokat követeltek. König János általános helynök mind a magyar, mind az osztrák kormány rendelkezéseit készségesen végrehajtotta. A szlovák–magyar ellentétek az egyházmegye papságán belül nem voltak élesek, több szlovák katolikus pap is egyetértett a forradalom célkitűzéseivel. Az egyházmegye déli részéről feltűnően sok pap támogatta a szabadságharcot, de más vidéken is (Homonna, Kisszeben, Bártfa stb.) tudomásunk van olyan papokról, akiket hadbírótság elé állítottak forradalmi szerepvállalásuk miatt. Az egyházmegye forradalmat követő újjászervezését az 1850. április 2-án kassai püspökké kinevezett Kunszt József kezdte meg.¹⁴⁹

¹⁴⁹ ÖStA, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Kabinetskanzlei Ministerrat Vorträge Kt. 3. MRZ 1850:1240.

PÉTER ZAKAR

DUCHOWNI KATOLICCY Z DIECEZJI KOSZYCKIEJ A REWOLUCJA WĘGIERSKA 1848–1849

Duchowieństwo diecezji rzymskokatolickiej z Koszyc (węg. Kassa; ob. Košice, Słowacja) było podzielone w ocenie węgierskiej rewolucji i walk o wolność 1848–1849. Co prawda decyzje rządu Lajosa Batthyány’a były w diecezji rozpowszechniane, to równocześnie dochodziło do mniejszych konfliktów z władzami komitatów. Wskutek przemian społecznych następowało osłabienie dyscypliny duchownych, a niektórzy księża domagali się przeprowadzenia reform. Wikariusz generalny János König gorliwie realizował postanowienia rządu zarówno węgierskiego jak i austriackiego. Słowacko-węgierskie antagonizmy nie były w kręgu duchownych szczególnie odczuwane, a cele rewolucji zyskały poparcie większości słowackich księży katolickich. Zaskakująco wielu kapłanów z południowych regionów diecezji wspierało węgierskie walki o wolność, choć dysponujemy wiedzą również o takich duchownych – na przykład z Homonnay (ob. Humenné, Słowacja), Kisszeben (ob. Sabinov, Słowacja), Bardiowa (węg. Bártfa; ob. Bardejov, Słowacja) – którzy z powodu swych przekonań dotyczących rewolucji trafiali przed sądy wojenne. Reorganizację diecezji po upadku powstania zainicjował biskup koszycki József Kunszt, mianowany na to stanowisko 2 kwietnia 1850 roku.

PÉTER ZAKAR

PRIESTS OF THE CATHOLIC ARCHDIOCESE OF KASSA IN THE 1848–1849 WAR OF INDEPENDENCE

The clergy of the Catholic Archdiocese of Kassa (today: Košice, Slovakia) were divided in their judgment of the 1848–1849 Revolution and War of Independence. By the time the measures of the Batthyány Government were announced in the archdiocese, there had already been minor disagreements with the counties. As a result of the civic transformation, discipline within the clergy weakened and some demanded reforms. Vicarius Generalis János König readily implemented the provisions of both the Hungarian and Austrian governments. Slovak-Hungarian differences within the archdiocese's clergy were not sharp, and several Slovak Catholic priests agreed with the goals of the revolution. Remarkably many priests from the south of the archdiocese supported the 1848–1849 War of Independence, but we know of priests in other regions as well – Homonna (today: Humenné, Slovakia), Kisszeben (today: Sabinov, Slovakia), Bártfa (today: Bardejov, Slovakia) etc. – who were brought before a court-martial for their revolutionary role. The post-revolution reorganization of the archdiocese was begun by József Kunszt, who was appointed as Bishop of Kassa on April 2, 1850.